

TƯ TƯỞNG CỦA F.M. DOSTOEVSKY VỀ SỰ PHÂN HÓA GIAI CẤP CỦA XÃ HỘI NGA CUỐI THẾ KỶ XIX

TS. Mai Thị Hạnh Lê

Trường Cao đẳng Y tế Thanh Hóa

Tác giả liên hệ: lemth164@gmail.com

Ngày nhận: 15/4/2025

Ngày nhận bản sửa: 16/4/2025

Ngày duyệt đăng: 24/4/2025

Tóm tắt

F.M.Dostoevsky bộc lộ tư tưởng đa diện về thế giới thông qua bút lực văn chương mạnh mẽ và sắc sảo. Một trong những nội dung tư tưởng triết học chính trị của ông là phản ánh quan hệ sản xuất của xã hội Nga cuối thế kỷ XIX, đặc biệt là sự phân hóa giai cấp. Ông đã có những phản ánh đúng đắn về vấn đề giai cấp, nhà nước. Những nội dung đề cập của Dostoevsky có đóng góp quan trọng vào tư tưởng triết học nhân loại.

Từ khóa: Dostoevsky, tư tưởng, triết học, phân hóa giai cấp.

F.M. Dostoevsky's Perspective on Class Stratification in Late 19th Century Russian Society

Dr. Mai Thi Hanh Le

Thanh Hoa Medical College

Corresponding Author: lemth164@gmail.com

Abstract

F.M. Dostoevsky articulated a multifaceted worldview through his incisive literary skills. A significant aspect of his political philosophy is the reflection of production relations within Russian society at the end of the 19th century, particularly regarding class differentiation. Dostoevsky offered profound insights into class dynamics and the state. His reflections have made substantial contributions to the broader philosophical discourse on humanity.

Keywords: Dostoevsky, Ideology, Philosophy, Class Differentiation.

1. Đặt vấn đề

Fyodor Mikhailovich Dostoevsky (1821-1881) là một nhà văn, đồng thời, là một nhà triết học hiện sinh, tên tuổi của ông được nhân loại biết đến và tôn kính. F.M.Dostoevsky đã có những thời kỳ phải chịu lưu đày khổ sai, trước khi mất, vẫn luôn có những trăn trở cho lý tưởng xây dựng xã hội mới. Tư tưởng triết học chính trị của Dostoevsky thể hiện ở các tác phẩm văn học của ông, có nội dung bàn về tự do, giai cấp, nhà nước, tôn giáo. Những luận điểm của ông về sự phân hóa giai cấp ở nước Nga cuối thế kỷ XIX cũng đóng góp những giá trị đáng kể về mặt tư tưởng triết học chính trị xã hội. Nhằm nghiên cứu, làm sáng tỏ tư duy triết học chính trị, xã hội của Dostoevsky, tác giả lựa chọn tìm hiểu tư tưởng của Dostoevsky về sự phân hóa giai cấp trong xã hội Nga cuối thế kỷ XIX.

2. Nội dung nghiên cứu

Dostoevsky là nhà văn, ông vốn yêu triết học nên tác phẩm của ông nổi bật tinh thần triết học. Cá tính sáng tạo của ông gắn

với lý tưởng xây dựng những gì mới mẻ, tốt đẹp cho con người. Các tác phẩm: “Những kẻ tù nhục” (1861), “Tội ác và trừng phạt” (1866), “Lũ người quỷ ám” (1872), “Anh em nhà Karamazov” (1880) là những tác phẩm văn học nổi tiếng, bộc lộ tư tưởng của Dostoevsky về đời sống của nhân dân Nga cuối thế kỷ XIX, thể hiện tư tưởng triết học chính trị xã hội của ông. Thông qua phản ánh xã hội, Dostoevsky đã phân tích, khái quát, có những triết lý về sự phân hóa giai cấp trong xã hội Nga cuối thế kỷ XIX, dự cảm về cuộc biến đổi của xã hội Nga. Trong các tác phẩm của Dostoevsky, chủ yếu là nhóm giai cấp gồm địa chủ, nông nô và tầng lớp trí thức Nga.

Nước Nga vào nửa cuối thế kỷ XIX vẫn còn tồn tại sâu sắc nền sản xuất nông nghiệp lạc hậu, đồng thời, xuất hiện yếu tố của nền sản xuất đại công nghiệp. Quan hệ sản xuất phức tạp, trong đó, vẫn giữ quan hệ sản xuất phong kiến đan xen mầm mống quan hệ sản xuất tư bản chủ nghĩa. Sự tồn tại của giai cấp nông dân, còn một số ít nông nô, giai cấp tư

sản cùng với quan hệ giai cấp cơ bản là địa chủ - nông dân đã tạo nên phương thức sản xuất phong kiến mang tính đặc thù của Nga.

2.1. *Giai cấp địa chủ Nga*

Đây là nhóm giai cấp được Dostoevsky nhắc đến khá nhiều, bởi ông có mục đích tìm sâu bên trong xã hội những cái cũ kỹ cần phê phán, đấu tranh. Địa chủ Nga sống ở nông thôn và thành thị đều bộc lộ những sự thay đổi so với trước đó. Điển hình trong tác phẩm của Dostoevsky là sự phân hóa của tầng lớp quý tộc Nga sang nhóm dân nghèo thành thị. Sau đạo dụ của Alexander I (năm 1861), với hàng loạt thể chế đàn áp các xu hướng tiến bộ đã trở thành bài học cho sự thay đổi của đời sống một bộ phận quý tộc Nga. Điển hình như gia đình địa chủ nhỏ - gia đình Ikhmênhep (trong tác phẩm “Những kẻ tội nhục”) bị si nhục và thua kiện, mất đất, mất cửa, con cái bỏ nhà theo nhân tình. Họ từ địa chủ nhỏ và vừa do những dòng xoáy của xã hội, biến thiên của số phận, một phần là sự chậm chạp trong nhận thức về địa vị xã hội cũng như thời cuộc, ảo tưởng giá trị nên dần trở nên nghèo túng. Một phần là do sự chuyển đổi cơ cấu kinh tế của nước Nga dẫn đến thay đổi cơ cấu giai tầng, những địa chủ nhỏ và vừa trung lưu trở thành những người bị bán cùng hóa, phải sống cực kỳ tằn tiện trong những ngôi nhà nhỏ, hoặc xóm nghèo. Nhưng họ rất chậm thay đổi nhận thức về sự thất thế của mình, vì vậy, họ sống với lòng sỹ diện, lòng tự tôn cao mang tính dòng dõi từ nhiều đời trước truyền lại. Chỉ có một số ít, đặc biệt là thế hệ người trẻ của nhóm dân cư này là tỉnh táo hơn, cân bằng hơn trong việc nhận thức giá trị, địa vị của mình. Lời của Aliosa trong tác phẩm “Anh em nhà Karamazov” đã nhận thức về dòng dõi của mình rằng: “Chỉ có theo dòng họ mà thôi, còn bản chất thì chúng ta có gì là công tước?”. Theo Aliosa, phải giàu có, phải có tiếng tăm trên thế giới, nhưng cả hai thứ ấy họ đều không có. Đây là nhận định hoàn toàn thực tâm, xuất phát từ việc am hiểu sâu sắc thế sự và có cái nhìn khách quan về xu thế vận động của thời đại cũng như đặc điểm hiện tại của giai cấp mình. Không xoay xở được tiền thì họ không khác gì nông dân, cũng là những công tước phải đi cày ruộng. Cả dòng họ chỉ còn một ông bác công tước sống với 300 nông nô cuối cùng [1, tr.184].

Do sự biến đổi về điều kiện kinh tế của nước Nga dẫn đến sự thay đổi của cái, địa vị, do đó, giá trị quan của nhóm địa chủ cũng có biến đổi. Điều này thể hiện trong quan niệm về hôn nhân, về hạnh phúc, về biến cố xã hội... Quan niệm đề cao vật chất, nên họ coi nhẹ giá trị tinh thần như nghệ thuật, tình yêu, tự do. Hôn nhân dựa trên lợi ích kinh tế rõ rệt,

vì vậy, mối tình của các cặp đôi trẻ thường chịu sự can thiệp của cha mẹ. Gia đình các công tước, quý tộc thường đôi mắt với các phản ứng vì bất đồng ý kiến giữa hai thế hệ. Thế hệ trước thì còn chịu ảnh hưởng rất nhiều từ dòng dõi của họ, như: tâm địa độc ác, giao hoạt và ích kỷ đến cao độ bộc lộ trong lớp vẻ đẹp bên ngoài duyên dáng, trang nhã. Thật sự, họ luôn coi mình lên trên hết, coi thường những người trí thức, người nghèo. Trong khi bản thân họ đã bước vào hoàn cảnh của tầng lớp bình dân, thiếu thốn, khó khăn hoặc không đáng trọng. Đối với bộ phận địa chủ, quý tộc bị phân hóa, quan niệm về nghệ thuật của họ là một thứ trẻ con, không đáng. Họ dè bieu, khinh thường trí thức văn nghệ sĩ bởi họ ưa cái hiện hữu, còn văn chương là một trò nhảm nhí. Tư tưởng này thể hiện rõ ràng trong quan niệm của nhân vật Ikhmênhep: “Nhà văn, nhà thơ ư! Kỳ cục làm sao... Bao giờ thì các nhà thơ bước vào xã hội, có cấp bậc phẩm hàm? Với dân chúng thì cả cái đám văn chương nửa mùa đều bấp bênh lắm!” [2, tr.59]. Nhân vật này phân biệt văn thơ: “Thơ phú là trò nhảm nhí... một trò nhảm nhí hoàn toàn, một trò vô vớ vẩn giết thời gian! Chỉ có cái đám học trò trung học mới làm thơ, thơ sẽ dẫn bọn trẻ các cháu đến nhà thương điên.” [2, tr.60].

Nhận định này phản ánh giá trị quan của giai cấp quý tộc, mặc dù họ có của cải nhưng với bản chất hợm hĩnh, bóc lột, họ định giá con người bằng lợi ích vật chất, bằng những thước đo tiền tài, địa vị, do vậy, nó cực lực phản đối và coi thường sự sáng tạo, trí thức, coi thường văn nghệ sĩ. Nó phản ánh sự phân hóa giai cấp sâu sắc của xã hội Nga đương thời, song, bộ mặt tinh thần thực chất của giai cấp thống trị trở nên mờ nhạt, dần mất sức mạnh và vai trò thống trị.

Dostoevsky tập trung khai thác sự phân hóa giai cấp, bản chất con người của bộ phận quý tộc Nga trong giai đoạn cuối của chế độ phong kiến Nga. Tác phẩm “Anh em nhà Karamazov” được xuất bản năm 1880, xoay quanh tác phẩm là mối quan hệ trong gia đình Karamazov, mối quan hệ phức tạp, mâu thuẫn và đau đớn! Ông bố là đại diện cho tầng lớp quý tộc bị tha hóa, dâm loạn và không từ thủ đoạn nào để duy trì của cải và địa vị nhưng không tránh khỏi xuất hiện những mâu thuẫn sâu sắc ngay trong một gia đình. Hai đứa con lớn và đứa con ngoài giá thú luôn có thái độ tình địch với ông bố. Ông bố Palovich Karamazov trong gia đình Karamazov không ngừng tàn ác. Ngay bên trong lớp vỏ của quý tộc, địa chủ Nga đã bộc lộ vô số những điểm phức tạp, sự phức tạp này một phần do những tác động xã hội hoàn cảnh gia đình, những mối quan hệ xã hội tác động thêm, một phần

là yếu tố nội tại của nhân vật. Những biểu hiện trên cho thấy sự suy yếu của quan hệ sản xuất phong kiến lỗi thời, sự suy yếu ngay trong nội tại của địa chủ, quý tộc Nga trong giai đoạn cuối thế kỷ XIX [1].

2.2. *Giai cấp nông nô, nông dân*

Giai cấp nông dân, nông nô Nga chịu nhiều khổ sở, họ bị bóc lột sâu sắc. Sau đạo dụ của Sa hoàng, nông dân Nga không có những điều kiện canh tác như mong đợi, họ được cấp một phần đất nhưng phải trả khoản tiền chuộc, điều này càng đè nặng thêm khó khăn cho giai cấp nông nô Nga - những người làm thuê cho địa chủ Nga.

Về mặt quan hệ giai cấp, một bộ phận nông nô không phải chịu sự bóc lột sâu sắc như trước nhưng họ vẫn lệ thuộc vào địa chủ. Họ đối mặt với điều kiện sống hạn chế, nạn đói. Những nhân vật như người phụ nữ câm (nông nô trong gia đình Karamazov) phải chấp nhận những uất ức về địa vị, thân phận. Do đó, đứa con trai ngoài giá thú của Karamazov cực kỳ căm phẫn ông chủ, cũng là ông bố của mình. Xmerdicov cũng là một trong bốn đứa con của Karamazov nhưng mang thân phận đầy tớ, thiệt thòi về các điều kiện vật chất và tinh thần. Hẳn phát hiện ra tội ác của Ivan cho rằng bản thân chỉ là kẻ thừa hành ý chí, tội ác của Ivan. Họ không được có tiếng nói, cuộc sống khổ khổ, bị áp bức về vật chất và tinh thần.

Nông dân Nga phải gánh chịu nỗi đau tột cùng, trong đó, không chỉ là nạn đói, họ bị kìm hãm trong khuôn khổ đạo đức và tinh thần của xã hội phong kiến Nga. Chính vì vậy, những mâu thuẫn sâu sắc đã có điều kiện để bùng nổ thành cuộc bạo động, như vụ giết chúa đất Palovich trong tiểu thuyết của ông.

Trong tác phẩm của Dostoevsky, do mục đích tiếp cận riêng nên bộ phận nông nô và nông dân Nga không được Dostoevsky xây dựng thành tuyến nhân vật điển hình, vì thế, sự phản ánh quan hệ giai cấp ở nội dung này không nhiều.

2.3. *Giai cấp tư sản Nga*

Dostoevsky giành một phần để viết về tư sản Nga. Trong tác phẩm của ông, tư sản Nga ít được đề cập, một phần vì do đặc điểm mới xuất hiện trong xã hội. Nhà nghiên cứu Nguyễn Hải Hà đã nhận định: “Dưới chế độ Nga hoàng vốn đã nhiều sự khác biệt, đã tồn tại và phát sinh nhiều phương cách bóc lột vừa hiện đại vừa man rợ. Giai cấp tư sản Nga xuất hiện vào đầu thế kỷ XIX, năm 1810, mới có 6,5% dân số, sống chủ yếu ở thành thị và quản lý 2.500 xí nghiệp. Đến năm 1825, số xí nghiệp tăng lên 5.261”¹.

Bức tranh xã hội Nga với tương quan các giai cấp tồn tại trong quan hệ sản xuất phong

kiến có mầm mống tư bản chủ nghĩa là do có sự phân hóa, tạo nên vô số những phức tạp của xã Nga. Bối lượng của cái của họ dần mai một, chuyển về tay tư sản, họ chỉ còn lòng si diện về dòng họ quý tộc thay vì sở hữu tài sản. Tầng lớp tư sản, bao gồm các nhà công nghiệp và thương nhân, bắt đầu nổi lên như một lực lượng kinh tế quan trọng nhưng họ vẫn bị hạn chế về quyền lực chính trị do sự thống trị của quý tộc và chế độ quân chủ. Dưới chính sách cai trị hà khắc của Sa hoàng, tư sản Nga chưa có nhiều cơ hội bộc lộ sức mạnh của mình.

2.4. *Tầng lớp trí thức Nga*

Trong tác phẩm của Dostoevsky, tầng lớp trí thức được ông nhắc đến nhiều nhất. Tầng lớp trí thức trong xã hội Nga cuối thế kỷ XIX bao gồm các nhà văn, nhà khoa học, văn nghệ sĩ và các nhà hoạt động xã hội. Họ đóng vai trò quan trọng trong việc thúc đẩy các ý tưởng cải cách và cách mạng. Họ thường là những người chỉ trích chế độ hiện tại và ủng hộ các phong trào dân chủ và xã hội chủ nghĩa. Bản thân Dostoevsky là trí thức và tham gia vào các phong trào dân chủ, ông thấm thía những đặc điểm, địa vị chính trị, tư tưởng và số phận của trí thức Nga. Mặc dù lý tưởng cao đẹp nhưng hiện thực cuộc sống nghèo khổ, phải đối diện với những mâu thuẫn, sự giằng xé trong con đường vươn tới tự do, tự thấy dần vật trước sự thấp hèn của mình, muốn vươn đến cái cao cả nhưng bị thách thức và bế tắc. Trong tác phẩm của F.M.Dostoevsky, trí thức Nga cuối thế kỷ XIX phân hóa thành 4 nhóm cơ bản.

Nhóm thứ nhất gồm nhóm trí thức Nga, gồm các văn nghệ sĩ, viên chức, sinh viên, họ nhiều hoài bão nhưng không đủ sức mạnh để dân thân vượt ra khỏi vòng kiềm tỏa của hiện thực, buộc phải sống trong trạng thái day dứt, dằn vò vì không “khởi sự được điều gì”. Năm 1864, tác phẩm “Hồi ký viết dưới hầm” của Dostoevsky xây dựng mô-típ trí thức, kiểu như “tôi” luôn có nhiều hoài bão nhưng phải sống theo thói quen, sự chấp nhận với những gì bình thường, quen thuộc [3]. Hoặc nhân vật trí thức trong tác phẩm “Là bóng hay là hình” cũng luôn bộc lộ cảm nhận sự hèn nhát, sống hai mặt của mình. Nhóm trí thức này không ngừng tự vấn mình, cho mình là “tên khốn nạn”, “kẻ nô lệ”. Họ luôn do dự, bất an vì không dám và không tìm thấy phương cách đúng đắn thực hiện khát vọng [4].

Nhóm thứ hai gồm những trí thức luôn tự cho mình trí tuệ siêu việt, sống vô thần, tự cho mình những trạng thái tự do vượt lên mọi chuẩn tắc xã hội, đặc biệt là thước đo phẩm giá đạo đức và lương tâm. Họ mong

¹ Nguyễn Hải Hà, Lịch sử văn học Nga thế kỷ XIX, (tập 1), tr.10.NXB Giáo dục, Hà Nội, 1979.

đạt được những lợi ích về vật chất, danh vọng. Từ thập niên 70 của thế kỷ XIX, trí thức Nga trong tác phẩm của Dostoevsky được đại diện bởi những nhân vật như Ivan trong tác phẩm “Anh em nhà Karamazov” hoặc Raskolnikov trong tác phẩm “Tội ác và trừng phạt” [5]. Trí thức Nga thường là những người đầy mâu thuẫn nội tâm, vừa ôm ấp những lý tưởng lớn lao vừa dễ dàng rơi vào sự tuyệt vọng. Dostoevsky sử dụng những nhân vật này để khám phá mâu thuẫn giữa trách nhiệm xã hội và tự do cá nhân. Mặt khác, ngay bên trong lớp vỏ giả dối của địa chủ và sự pha lẫn về điều tra của trí thức, Ivan Karamazov đã ngày càng nuôi dưỡng ý định triệt tiêu cha để hưởng các nguồn lợi. Ivan Karamazov thì luôn coi mình trên hết, thường triết lý về cái cao siêu nhưng trong bụng ích kỷ toan tính. Họ duy vật theo kiểu tôn sùng vật chất, không có niềm tin. Trí thức Ivan chính là kết quả của sự hoàn toàn bất lực trước mâu thuẫn giá trị, đội lốt trong vẻ khôn ngoan, đạo đức là âm mưu, lòng tham và tự mãn, cho mình là giỏi nhất. Cuối cùng, những âm mưu đã đạt được sau khi giết cha mà không bị cơ quan pháp lý nhận thấy thì nhân vật trí thức Ivan bị tòa án lương tâm vào cuộc, tạo ra cơn khủng hoảng về đạo đức, khủng hoảng giá trị [1].

Nhóm thứ ba gồm số ít trí thức nhận thức địa vị xã hội của mình gắn với tôn giáo, coi tôn giáo (Kito giáo) là yếu tố căn bản, tiền đề để vươn đến tự do. Trong gia đình Karamazov, chỉ có đứa con trai út - Aliosha - là thật sự thánh thiện, luôn khao khát một cuộc sống nhẹ nhàng, bình yên, sự nhân ái. Aliosha lấy lời răn của Chúa làm triết lý sống: “Hãy đem cho hết mọi thứ và đi theo ta, nếu người muốn được hoàn hảo” [1]. Nhân vật hoàng thân Myshkin trong tác phẩm “Gã khờ” (bản dịch khác là “Chàng ngốc”) thực chất xuất thân từ bộ phận địa chủ trung lưu dần bị phân hóa thành trí thức, ở nhân vật này luôn có sự gần gũi với Kito giáo [6].

Nhóm thứ tư gồm những trí thức tự phát nhân danh theo chân lý, họ đi con đường riêng, nhiều khó khăn cản trở, họ đã dám vượt lên những thước đo về pháp luật đương thời, họ chấp nhận tù tội để giải quyết mâu thuẫn xã hội, hướng đến sự tự do. Một bộ phận trí thức Nga (rất ít) đại diện cho những trí thức đấu tranh, vượt qua sự căm dỗ. Đó là nhân vật anh cả trong gia đình Karamazov trong tác phẩm “Anh em nhà Karamazov”, nhân vật chàng sinh viên Raskolnikov trong tác phẩm “Tội ác và trừng phạt”. Họ là những kẻ thực hiện hành vi phạm tội có lý tưởng, phạm tội vì sự bế tắc trên con đường bảo vệ chân lý mà chưa tìm ra phương cách đúng đắn, bị cô đơn, cô lập

trong thế giới đầy rẫy căm dỗ. Ivan trong tác phẩm “Anh em nhà Karamazov” lại là một trí thức xuất thân từ địa chủ, gia đình của anh ta chính là xã hội thu nhỏ. Nhóm trí thức này đã hòa mình cùng lợi ích của quần chúng lao động, cùng với những người nghèo, họ tiến đến cuộc đấu tranh bạo lực. Sự phân hóa giai cấp này đã tạo nên tảng cho những biến động xã hội và chính trị lớn, dẫn đến các cuộc cách mạng vào đầu thế kỷ XX.

2.5. Vấn đề đấu tranh giai cấp trong xã hội Nga cuối thế kỷ XIX

Dostoevsky phần nào chịu ảnh hưởng bởi các tư tưởng triết học mới, với khát vọng làm chính trị nên ông quan tâm hơn đến sự biến đổi giai cấp trong xã hội Nga. Ông đặc biệt quan sát kỹ sự biến đổi của địa chủ Nga, thấy rằng sự biến đổi về địa vị kinh tế, chính trị, tinh thần của họ cũng chính là biểu hiện sự biến đổi về mặt địa vị của nước Nga phong kiến - luôn muốn thể hiện khát vọng chinh phạt của mình, khả năng thống lĩnh và lý tưởng... Mặt khác, do Dostoevsky từng tham gia các tổ chức chính trị, khát vọng thay đổi lịch sử bằng các cuộc chính biến, bản thân từng bị bắt, thoát án tử và bị thay thế bởi cuộc đi đày ở Syberia khiến ông đau ốm, mệt mỏi thay đổi và nhận thức lại vấn đề chính trị theo hướng duy tâm.

Thông qua các tác phẩm của Dostoevsky đã phản ánh quan hệ sản xuất của xã hội Nga đa dạng, phức tạp, sự chuyển biến của bức tranh xã hội và sự tha hóa của bộ phận địa chủ quý tộc Nga đang đến hồi cuối. Nó như tín hiệu của những nổi đau tột cùng làm dấu hiệu của ngày tàn của xã hội. Đó là sự quặn quai trong lòng những mầm mống của quan hệ sản xuất mới. Những sự tha hóa về cơ bản khó lòng tháo gỡ xung đột lợi ích của nông dân, nông nô Nga, vì vậy, các cuộc đấu tranh giai cấp đã, đang và sẽ tiếp tục xuất hiện để lật đổ sự thống trị cũ kỹ, lỗi thời. Karamazov bóc lột, đánh đập nông nô, làm cho mâu thuẫn đối với nông nô, nông dân sâu sắc, sự căm hận bùng phát và kết quả là chúa đất Karamazov bị giết. Cái chết của Palovich Karamazov còn giải thích mâu thuẫn tột cùng, đỉnh điểm của bản thân giới địa chủ Nga thập niên 70, 80 của thế kỷ XIX, bởi mâu thuẫn về các loại lợi ích (gia sản, về phụ nữ) nên bị chính con trai đầu của hắn ra tay muốn giết. Mục chủ quý tộc cho vay nặng lãi nhiều người dân Nga khốn khổ, chàng sinh viên Raskolnikov căm uất kết liễu đời mẹ ta... Đây là các cuộc đấu tranh giai cấp giữa nông dân nông nô với quý tộc, giữa trí thức mới với tư sản và quý tộc Nga, giữa những người bị áp bức với kẻ áp bức, giữa nhóm đại diện cái thiện đấu tranh lại cái ác, ích kỷ, cơ

hội. Thực chất là nó không chỉ là cuộc đấu tranh do mâu thuẫn đối kháng giai cấp, giành lại của cải vật chất, xóa bỏ quan hệ sản xuất lỗi thời mà còn là cuộc đấu tranh nhằm xóa bỏ một bộ phận kiến trúc thượng tầng với những tư tưởng lạc hậu, lỗi thời nhằm xây dựng thiết lập kiến trúc thượng tầng mới, với quan điểm tư tưởng tiến bộ.

Các nhân vật đại diện cho tư sản, quý tộc Nga ngày càng bộc lộ ý thức hệ tư sản vị kỷ, tham vọng, trong khi đó, một bộ phận trí thức yếu đuối, bị tư tưởng đám đông lấn át, họ đánh mất cái bản diện cá nhân, chỉ còn lại thói khoe khoang, ích kỷ phường hội. Khuynh hướng đấu tranh của nhân dân Nga và cuộc giải phóng nông nô của hoàng đế thúc đẩy mạnh khuynh hướng dân chủ. Dostoevsky lại có khuynh hướng cải tạo xã hội thông qua duy tâm tôn giáo, dựa vào niềm tin chí thiện tới đấng Jêsus. Trong đó, Dostoevsky xây dựng những hình tượng Glyadkin (“Là bóng hay là hình”), Myshkin (“Gã khờ”), Mita, Aliosa (“Anh em nhà Karamazov”) những thanh niên trí thức lựa chọn, tìm kiếm giá trị đúng đắn, tích cực cho chính mình. Một bộ phận trí thức lương thiện lại cô đơn trong hành trình tìm đến sự công bằng, họ bị yếu thế trong cuộc tấn công bộ phận áp bức bóc lột. Điển hình như cuộc tấn công của Raskonnikov vào bà quý tộc cho vay nặng lãi, (“Tội ác và trừng phạt”). Tuy nhiên, đến cuối thế kỷ XIX, tại Nga, đã có những cuộc sẵn sàng quyết đấu chống lại sự độc ác, hướng đến cái thiện trong con vật và tột cùng.

3. Kết luận

F.M. Dostoevsky thông qua tác phẩm văn học để phản ánh thực tại, đồng thời, ông đã trình bày sự biến đổi về đời sống vật chất, tinh thần, địa vị chính trị của các giai cấp, tầng lớp trong xã hội Nga cuối thế kỷ XIX. Trong đó, bao gồm sự bản cứng hóa sâu sắc của bộ phận nông nô, nông dân, dân nghèo thành thị, đó là sự nghèo hóa nhưng không ngừng tham vọng, độc ác, tàn bạo của địa chủ, quý tộc Nga. Đó là sự nổi lên của tư sản Nga trong xu

thế mới xuất hiện, có yếu tố thắng thế, sự tự nhận thức mình, khát vọng thay đổi xã hội của trí thức Nga. Đồng thời, qua sự biến đổi phức tạp của đời sống các giai cấp, tầng lớp trong xã hội Nga cuối thế kỷ XIX, Dostoevsky đã bộc lộ những biến đổi của kiến trúc thượng tầng Nga, sự vận động của tư tưởng pháp luật và thiết chế chính trị của nó còn có những bất cập; những quan điểm về chính trị đang diễn biến phức tạp, có sự mơ hồ trong quan điểm dân chủ và tinh thần cải tạo thế giới bằng tôn giáo (Ki-tô giáo). Với những mâu thuẫn trong xã hội, cuộc sống tù túng, ngột ngạt ấy nhất định sẽ phải được giải quyết bằng các phương án chính trị, tôn giáo: các cuộc vận động, biểu tình. Do bị ảnh hưởng rất nhiều từ tôn giáo và tư tưởng dân chủ tự phát, tư tưởng triết học chính trị của Dostoevsky bộc lộ tinh thần duy tâm, nhị nguyên trong luận giải. Tuy nhiên, đứng ở góc độ thời điểm, những yếu tố khách quan từ phía thời đại, xã hội và nhân tố chủ quan của Dostoevsky, điều hạn chế trên là không thể tránh khỏi.

Cống hiến của Dostoevsky trong vấn đề này ở chỗ đã phản ánh đúng bức tranh của thời đại, về sự mục ruỗng của xã hội phong kiến Nga, về dự kiến ngày tàn của phong kiến, quý tộc Nga. Việc xác định sự biến đổi này là phản ánh hàng loạt phong trào tự phát của nhân dân Nga, là bước khởi đầu tạo nên móng cho tư tưởng cách mạng sau này của Nga ở đầu thế kỷ XX. Nó đã tạo sự vận động chuyển biến tư tưởng trong hàng ngũ quý tộc, địa chủ Nga để trong số họ cũng có kẻ biết rằng, họ đang bị tha hóa, bị mài mòn đi, cần phải nghĩ khác, rằng việc sở hữu tư liệu sản xuất của họ không còn điển hình trong lòng xã hội phong kiến tiền tư bản. Do vậy, họ cần phải chấp nhận những biến đổi của thời cuộc. Ông đã dự cảm được tính tất yếu của một cuộc đấu tranh giai cấp ở trình độ cao hơn và dự cảm về một xã hội tốt đẹp, mà kỳ thực xã hội ấy xuất hiện như một tương lai Nga xã hội chủ nghĩa trở thành hiện thực từ sau cuộc Cách mạng tháng Mười Nga năm 1917.

Tài liệu tham khảo

- [1] F. M. Dostoevski, “*Anh em nhà Karamazov*”. Hà Nội: Nxb Lao động, 2007.
- [2] F. M. Dostoevski, “*Những kẻ tội nhục*”. Hà Nội: Nxb Văn hóa Thông tin, 2003.
- [3] F. M. Dostoevski, “*Hồi ký viết dưới hầm*”. Hà Nội: Nxb Văn học, 2018.
- [4] F. M. Dostoevski, “*Là bóng hay là hình*”. Hà Nội: Nxb Văn học, 2015.
- [5] F. M. Dostoevski, “*Tội ác và trừng phạt*”, tập 1 và 2. Hà Nội: Nxb Văn học, 1983.
- [6] F. M. Dostoevski, “*Gã khờ*”. Hà Nội: Nxb Văn học, 2002.